

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בא, תשע"א
מספר 896המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

משהו על גרסת השאלות בנושא נס חנוכה (בעקבות המאמר "להדליק נר של חנוכה", גיליון 891)

במאמר מאיר (תרתי משמע), מקשר פרופ' נתן אביעזר בין נס פך השמן לבין הידור מצוות חנוכה באמצעות שילוב מקורות שונים ובניהם ביאור לפשר חגיגת שמונת ימי חנוכה ולא שבעה, כמשמעות הנס. בדבריו הוא מביא מענה מפורסם ובלשונו: "התשובה המעניינת ביותר ולדעתי גם הנכונה ביותר, היא התשובה של רב אחאי גאון הטוען (שאלתא כו), שנפלה טעות בנוסח הגמרא וצריך להיות כתוב 'לא היה בפח להדליק אפילו ליום אחד'. והיות שגם בלילה הראשון התרחש נס קבעו חז"ל להדליק נרות במשך שמונה ימים". עכ"ל.

מן הראוי להבהיר כאן את השימוש הראוי בחיבור השאלות ונוסחאותיו, וזאת כהערה מקדימה ללא התייחסות למהימנות השינוי. בראשית יש להעיר שרב אחאי גאון אינו טוען שנוסח הגמרא משובש ויש לתקנו ולהמיר את המילה 'אפילו' במקום 'אלא'. אולי ראוי היה לכתוב, שזהו נוסח התלמוד שהיה בפני רב אחאי, או נכון יותר לנסח משפט זה כוורסיה של מסורת נוסח שהגיעה בכתב (או בע"פ) לחיבור זה, כהצעתו המפורטת והמוכחת של י' ברודי, במאמרו "ספרות הגאונים והטכסט התלמודי" (מחקרי תלמוד א [תש"ן], עמ' 237-289; וראו גם בחיבורו "לתולדות נוסח השאלות", ירושלים 1991). ברודי אינו מתייחס לסוגיית דידן, אלא מציג ומדגים בהרחבה את מהות הטכסטים התלמודיים שהגאונים עשו בהם שימוש.

לכך יש לצרף קושי נוסף. השאלתא הזאת לחנוכה אינה עשויה במתכונת שאלות אחרות. (כז במהד' מירסקי וראו שם, במבוא שלו לבראשית ח"ב, ירושלים תשכ"א, עמ' קעה בהערה). בלשונו של י' ברודי בחיבורו "צוהר לספרות הגאונים" (הקיבוץ המאוחד 1998, עמ' 87 הע' 23): "בודאי שאיננה שאלתא אמיתית". כך שיש מקום להרהר שזו עברה גלגולים שונים ואין לדעת את מידת דיוק ניסוחה המקורי. בהקשר לדיון זה נציין עוד, שהגרסה "המתוקנת" של השאלות מובאת ביצירה שיצאו עליה עוררין. כוונתי ל"ספר האשכול" לר' אברהם ב"ר יצחק מנרבונא (מהד' רצ"ב אויערבך הלבשרטאדט תרכ"ח), עמ' 19. היא מופיעה בהאי לישנא: "ורב אחא גרס 'לא היה בו להדליק אפי' יום אחד' וביום א נמי הוא נס". דומה לנו שהכותב כבר משתלב בעולם התירוצים שרווחו בספרות הרבנית ביישוב הקושיה המפורסמת, מה שמעלה אפשרות שקטע זה מאוחר לתקופת בעל "האשכול". נצרף זאת לפרט נוסף. כידוע מצויה מהדורה נוספת של ספר האשכול, שהוציא לאור ר"ש אלבק (ירושלים תשמ"ח), שבה אין כלל הלכות חנוכה. חכמי המחקר מתייחסים למהדורה זו כמהימנה וכבלעדית. וכבר דשו רבים בטיבה של מהד' אויערבך, מקורותיה והוספותיה (ראו במקורות שצינתי במאמרי "עד דלא ידע" בתוך: ד' שפרבר, מנהגי ישראל חלק ששי, ירושלים תשנ"ב, עמ' כט-רי, הע' 10).

ונקודה אחרונה: לא מן הנמנע שמעתיק כלשהו שגג בקריאתו ובכתיבתו, והמלה אל' כשהגרש מחוברת לל' נקראה: אפ', בלתי אם נאמר שזוהי אכן הייתה מסורת יחידאית, שעברה בעל פה, כדעליל, ואין לה אח ורע במקורות נוספים. בסופה של דרך היא נשתקעה באחד הגלגולים של השאלות.

ד"ר מאיר רפלד
המחלקה לתלמוד